

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 17, Sayı: 1 Sayfa: 131-144, ELAZIĞ-2007

EDEBİYATIMIZDA LİDER TİPİ VE HOCA NEŞET ÖRNEĞİ

Leader Type In Our Literature and Hodja Neşet Sample

Mehmet ULUCAN

Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ.

ÖZET

Hoca Neşet olarak ünlenen Süleyman Neşet, yaşadığı dönemde edebiyatımızı özellikle de şiirimizi etkileyen/yönlendiren biri olmuştur. Döneminde pek çok alanda etkili biri olan Hoca Neşet, liderlik özelliğiyle kendisini kabul ettirmiş ve oluşturduğu mahfilin izleyenlerini etkileyip yönlendirmiştir. Ancak onun liderliği üzerinde pek durulmamıştır. Sadece iyi bir hoca olduğu vurgulanmıştır.

Bu çalışmada; Hoca Neşet'in liderlik özelliğiyle çevresindekileri nasıl etkilediği/yönlendirdiği ve en önemli yanının liderliği olduğu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, lider tipi, Hoca Neşet.

ABSTRACT

Süleyman Neşet becoming famous as Hodja Neşet has been one of the personalities affecting our literature, particularly poetry in his own time. Hodja Neşet becoming effective in many fields of his time has made himself accepted with his leadership talent and affected the followers of his own way resort(mahfil). Yet, his leadership has not been dealt with sufficiently. Only, his being a good hodja has been emphasized.

In this study, it has been emphasized how Hodja Neşet has directed the ones around himself with his leadership talent and his most important aspect is his leadership.

Key Words: Divan poetry, leader type, Hodja Neşet.

Giriş

Klasik edebiyatımızda doktrini ve poetikası kesin çizgilerle belirlenmiş bir akım, ekol ve gruptan söz etmek zordur. Çoğunlukla eser ve şahıslar özel olarak ele alınır ve öylece değerlendirilirler. Bununla beraber Klasik edebiyatımızın özünde bir bütünlük ve bu bütünlüğün de bir sürekliliği vardır. Yaklaşık altı yüzyıllık bu süreçte; tek dil, ırk, ülke/devlet ve kültürün sınırlarını zorlayan bir sanat gerçeğiyle karşılaşılır. Sanatçılar, tikelden tümele, ulusaldan evrensele ulaşmayı hedeflemişlerdir. Ancak ortak bir İslam kültür ve medeniyeti çerçevesi sürekli gözetilmiştir.

Binlerce temsilci, on binlerce eser ve yüzyıllarca süren dinî, tarihî, içtimaî ve estetik kaygıları taşıyan bu sürecin elbette tek müessirleri sanatçılar değildir. Bu süreçte sanatçı kimlikleriyle birlikte toplumun her kesiminden önemli kişiler rol oynamışlardır.

Özellikle İstanbul, fethedildikten sonra payitahtın buraya taşınmasıyla birlikte bir ilim ve kültür merkezi olmuştur. Yaklaşık bir yüzyıl kadar sonra da İstanbul'un yanında birçok Anadolu ve Rumeli şehri de aynı yolda önemli mesafeler almıştır. Bu şehirlerde; başta İstanbul'da padişah olmak üzere, şehzadeler ve diğer önemli devlet adamları, buldukları yerlerin edebî ve kültürel bakımdan çekim merkezi haline gelmesini sağlamışlardır.¹ Bu durum, her zaman aynı oranda olmasa bile bir gelenek olarak Klasik edebiyatımız boyunca devam etmiştir. Osmanlı'dan önceki Türk ve Doğulu devletlere kadar giden bu gelenekte, söz konusu şahısların çoğu sanattan anlayanlar olmakla beraber sanatla yakından ilgisi olmayanlar da olmuştur(Yıldırım:2000,219).

Osmanlı devleti de diğer Doğu devletleri gibi yenilikleri ve gelişmeleri başkente/sarayla davet ettiği veya herhangi bir sebeple gelmiş sanatçı, bilim adamı ve askerî dehalarla takip etmeyi, dolayısıyla sürekli olarak en önde olmayı sürdürmeye çalışmıştır. Osmanlı devletinde padişah ve sarayının sanatın gelişmesinde çok önemli payı olmakla birlikte özellikle Divan edebiyatının gelişmesinde ve uzun süre devam etmesinde; tek etken sayılması mümkün değildir. "*Hükümdar sarayı ve ekâbir sarayları toplumda şeref ve itibarın, servet ve becerinin tek kaynağı ve sığınağı idi*" (İnalçık:2003,10) gibi kesin bir yargı, Divan edebiyatı döneminin bütününe kapsamaz.

İstanbul'a gelinceye kadar bir mansıbu ve hamisi olmayan Zatî'nin bile Balıkesir'de çizmecilik yaparken şiire heveslilere yaptığı yönlendirmeler ve onların bir araya gelebilecekleri bir mekan sağlaması dahi önemli bir katkıdır. Dolayısıyla sanatın, özellikle de şiirin tek kaynaktan beslenmesi ve varlığını sadece buna bağlı olarak devam

¹ Daha geniş bilgi için bk. Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yay., İstanbul, 1996.

ettirmesi söz konusu olamaz. “Yalnız sanatçılar için değil, genelde, Osmanlı patrimonyal toplumunda terbiyet, kulluk, intisâb sosyal ilişkilerin temeli olmuş, hem patron hem kul için gerekli bir sosyal bağ oluşturmuştur. Patron için şöhretini ve mevkiini yüceltmek, kul için hayatta kalmak, ilerlemek için bu bağlılık esastır”(İnalcık:2003,16). Bu tespit, başlangıçta ve sonrasında da belli bir süre geçerli olmakla birlikte daha çok bir usta-çırak ilişkisinden söz edilmesi belki daha doğrudur. Çünkü özellikle intisap edilenin yüceltilmesi, saygı ve kadirşinaslığın bir ifadesi olarak süreklilik arz ederken; kul için hayatta kalma, patron için de şöhret ve mevkiinin korunması gibi bir kesinlik süreklilik arz etmez. Hele sarayın dışında ve uzağında olanlar için durum bütünüyle böyle değildir.

Şehzade Cem, vali olarak Konya’da bulunduğu süre zarfında sanatkarları etrafına toplamış, önemli bir edebî mahfil oluşturmuştur. Ancak valilik yıllarından sonra başlayan sürgün ve esaret yıllarında dahi yanında şair arkadaşlarından bazıları bulunmaya devam etmiştir. Şehzade Cem’in ileride padişah olacağı beklentileriyle; O’nunla beraber yola çıktıkları ve yanında bulduklarını düşünmek mümkün olmakla birlikte bu ihtimalin ortadan kalkmasından sonra da beraberliklerinin devam ettiği bilinmektedir.(İsen:1997,165, Horata:2000,95). “Cem Şairleri”nin Divan edebiyatına özellikle de Divan şiirine katkısı; daha da önemlisi Dünya edebiyatına katkısı apayrı bir değerlendirme konusu olmuştur.²

Halil İnalcık’ın “büyüklerin patronajı dışında şairlerin kendi aralarında buluşmaları da bir iletişim çevresi oluşturmakta idi. Dönemin şairleri fırsat düştükçe bir mecliste bir araya gelirler, yazdıkları şiirleri okurlardı”(İnalcık:2003,76), tespiti de zaten bu işin tek boyutlu olmadığını göstermektedir. Ayrıca “Sultanu’ş-Şuarâ seçilmek, ‘inan’ almak için şairin, ilkin şuarâ meclisine çağırılması, sultana bir kaside sunması takdir edilip başışa layık görülmesi gerekli idi. Öte yandan yüksek mevkilere çıkan şairler (mesela Necatî) kendileri patron durumuna gelip birçok seçkin şairi yanlarında buldurmuşlardır”(İnalcık:2003,15-16). Görülüyor ki sanatın gelişmesi sadece patronaja(saray ve çevresi) bağlı kalmamış, kendi içinde de bir dinamizm kazanmıştır.

Türk kültür tarihinde; 18. yüzyıla gelinceye dek bilim, sanat, siyaset ve şiirin gelişmesinde katkısı olmuş pek çok kişi bulunmaktadır. Bu durum 18. yüzyılda da devam etmiştir. Ancak bu yüzyılda siyasî ve askerî alanda zorluklar yaşanan devlet, daha önce bazı

² Konu ile ilgili daha geniş bilgi için; Mustafa İsen, “Cem Şairleri”, *Ötelerden Bir Ses-Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yay., Ank., s.164-168, Osman Horata, “Cem Şairleri: Bir Kader Birliğinin Anatomisi”, *Bilgi-15/Güz/2000*, s.91-108, Hatice Aynur, “Cem Şairleri”, *Yazıdan Söze Edebiyat Sohbetleri*, İlmî Araştırmalar-9/2000, kitap ve yazıları incelenmelidir.

kişi ve çevrelere ettiği yardım ve desteğin bir benzerini bu kez kendisi almak durumunda kalmıştır. Çünkü 18. yüzyılda yenilik ihtiyacı ve değişme zarureti kendisini daha belirgin bir şekilde hissettirmiştir. Kendisi de şair olan III. Mustafa, yenilik taraftarıydı(Öztuna:1986,445-447). Devletin o dönemde yeniliği doğru algılayıp ve uygulayacak nitelikte yetişmiş devlet adamı sıkıntısı “kaht-ı ricâl” çektiğini, devletin düştüğü ümitsiz durumu bir şiirinde dile getirmiştir.³ III. Mustafa gibi oğlu III. Selim de yenilik taraftarı ve önemli bir reformcuuydu. O, babasından daha cesur davranıp devletindeki eksik ve yanlışlıkların tespiti için fermanlarla önemli devlet ve bilim adamlarından (bazıları yabancıdır) rapor(layiha)lar istemiştir. Devlet yönetiminde babasından daha tecrübeli olan III. Selim, hem ülkesini hem de Batı’yı daha iyi tanıyan, şehzadeliliğinden beri Batılılarla ilişkisi olan bir padişahı. Hazırlıklı olarak tahta çıkan III. Selim de şair ve önemli bir sanatçı kişiliğe sahipti. Onun şiirlerinde babasının şiirlerinin tersine, devletiyle ilgili daha ümitli bir gelecek görülebilmektedir(Kaplan: 1987,25).⁴

Bu yüzyılda da “*padişahların yanında, Damat İbrahim Paşa ve Koca Ragıp Paşa gibi sadrazamların sanat ve kültür faaliyetlerine verdiği önem, sosyal ve siyasî hayattaki olumsuzluklara karşılık edebiyat hayatının canlılığını korumasında etkili olmuştur. Fakat, siyasî hayattaki istikrarsızlıklar etkisini göstermeye başlamış, devlet adamlarından bekledikleri ilgiyi bulamamaktan şikayetler bu asırda daha da artmıştır.*”(Horata:2004,459).

Bunun üzerine duyarlık sahibi pek çok kişi çevrelerinde bir mahfil oluşturarak ihtiyaç duyulan alanlarda yeni elemanların yetişmelerine ve ihtiyaç duyulan alanların gelişmesine imkan sağlamışlardır. Türk toplumunda zor zaman ve şartlarda lider bekleme ve beklenen liderin ortaya çıkmasıyla hemen onun çevresinde bir kümelenmenin olması neredeyse bir gelenek halini almıştır. Bu durum siyasette olduğu gibi diğer alanlarda da benzer şekilde gerçekleşmiştir.

³ III. Mustafa'nın meşhur şiiri:

Yıkılıpdur bu cihân sanma ki bizde düzele
Devlet-i çarh-ı denî verdi kamu mübtezele
Şimdi ebvâb-ı saâdetde gezer hep hezele
İşimiz kaldı hemân merhamet-i Lem-yezele

⁴ III. Selim, her alanda olduğu gibi çok önem verdiği yenilikleri de en doğru formül olan çalışmayla elde edebileceklerine inandığı için, önce Allah'tan yardım isteyip sonra çalışılması gerektiğini vurgulamıştır:

Sakın aldanma gönül âlemde yok zerre vefâ
Devletin tâlii bozuk ver ona yâ Rab şifâ
Zevk eyyâmı değil şimdi harâm oldu safâ
Lâyık olursa cihânda bana taht-ı şevket
Eylemek mahz-ı safâdır bana nâsa hizmet

Acil olarak, yetişmiş eleman ihtiyacı duyan Osmanlı devleti, bu ihtiyacı en üst düzeydekilerin ağzından dile getirince, bu çağrının ilk olarak daha önce bahsettiğimiz edebî çevre ve mahfillerde yankı bulduğunu söyleyebiliriz. Dikkatli ve duyarlı kimseler, bu ihtiyaca binaen çevrelerinde oluşturdukları edebî/siyasî mahfillerde bu tür meseleleri gündeme getirmiş ve çözüm üretmeye çalışmışlardır. Bu kişiler de buldukları çevre ve ortamın lideri durumundadırlar. Bu tür etkinlikleri sürdürenlerden biri de daha önceleri devlet adamlığı vasfı ve devlet terbiyesi de olan şair Süleyman (Hoca) Neşet'tir(Oğraş:1991,5; Nâci :1986,76-80; Kocatürk:1970,552-553).

Hoca Neşet'in önderliğinde bir araya gelen pek çok kişi, önemli bir eğitim-öğretim ve pedagojik süreçten geçmiştir. Bu kişiler; Muvakkitzade Mehmed Pertev, Beylikçi İzzet, Arif, Hanîf, Şeyh Gâlib, Burhan Efendi, Âmir, Hâtıf Efendi, Zahîr Efendi, Gayûr Efendi, Mir Nâyâb, Arif Muhammed Efendi, Kethudazade Mehmed Efendi, Pertev Mehmed Said Paşa, Ali Efendi ve İhsan(Genç: gibi sanatçı ve devlet adamlarıdır. Sık sık bir araya gelen bu kişiler, sanat, edebiyat alanında kendilerini ispatlamakla birlikte bazılarının devlette resmi görevi olması hasebiyle sosyal, iktisadî vb. alanlarla da ilgilenmişlerdir.

Hoca Neşet'in öncülüğünde bir araya gelerek yaptıkları bütün toplantılarda hem sanatçı kimlikleriyle hem diğer alanlardaki ilgi, maharet ve cesaretleriyle birbirlerini değerlendirme ve tanıma imkanı bulmuşlardır:

Cem olup izz-i huzûr-ı hazrete subh u mesâ
Vakt-ı feyz ü himmet-i Üstâd-ı Neş'et beklerüz⁵
(MP.G. 229/9)

Biz neş'e-i Hudâyı bulan Neş'etîlerüz
Belki cihâna neş'e olan Neş'etîlerüz

⁵ Yaptığımız şiir alıntılarında parantez içinde önce; N. Neşet(Oğraş, Rıza (1991), *Hoca Neş'et Divanı, İnceleme ve Tenkidli Metin*, (basılmamış yüksek lisans tezi) İ.Ü. Sos. Bil. Ens., İstanbul), MP. Muvakkitzade Mehmed Pertev(Ulucan, Mehmet (2005), *Muvakkitzade Mehmed Pertev Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili*, (basılmamış doktora tezi), F.Ü. Sos. Bil. Ens., Elazığ), Bİ. Beylikçi İzzet(Şen, Fatma Meliha(1995), *Beylikçi İzzet Bey Divanı*, İÜ. Sos. Bil. Ens. (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul), ŞG. Şeyh Galib(Şeyh Gâlib Dîvânı (1994), (Hzl. Muhsin Kalkışım), Akçağ Yay. Ankara), sonra şiir ve beyit/dize numarası verilmiştir.

Gird-âb-ı sâhil oldı bize nâ-hudâ rızâ
Fülk-i ümîdi ka'ra salan Neş'etîlerüz
... (Bİ.G.75/1,2)

Hatta burada sergiledikleri tavır/davranışlar ışığında samimiyet ve liyakatleri ölçüsünde devlette görev almışlardır. Bu konuda İlber Ortaylı, “*Böylelikle bürokratik kadrolara Anadolu ve Rumeli'nin Türk unsuru girmiştir.*”(Ortaylı:1999,218-219) tespitini yapmıştır.

Hoca Neşet'in Liderlik Örneği

Tarih boyunca insanların lider olma veya lidere bağlanma ihtiyacı duydukları ve bu ihtiyacın bugün de devam ettiği bilinmektedir. İyi bir lider, bulunduğu yeri bir cazibe merkezi haline getirir. Eğer lider, bulunduğu yeri bir cazibe merkezi haline getiremiyorsa ‘kültürel liderlik davranışları’ni gösterememektedir. Hoca Neşet olarak ünlenen Süleyman Neşet, 18. yüzyıl sanatkarları arasında yer almakla birlikte daha çok çevresindekileri her alanda yetiştirmek, geliştirmek ve yönlendirmekle bilinmektedir. O, çevresinde çok sayıda sanat, bilim ve siyaset adamını toplayabilmiş, birisidir. Döneminin en tanınmış simalarından biri; dolayısıyla kültürel lideri olmayı başarmıştır. Özellikle şiirle ilgilenenlere mahlasnameler yazarak onları doğru yönlendirip ilerlemelerini sağlamıştır. Divanında yirmi civarında mahlasname vardır(Geç:1996,52-121). Bunların bazıları Farsça olduğu halde çoğu Türkçedir.

Edebî açıdan “Son klasik dönem” olarak adlandırılan 18. yüzyılda; duyarlık merkezlerinden biri de şüphesiz Hoca Neşet'in liderliğini yaptığı gruptur. Edebî alanda herhangi bir yenilik yapıp yapmadıkları konusunda Osman Horata, dönemin genel özellikleri doğrultusunda şunları söyler: “*Bu dönemde, mimarî, resim ve edebiyat gibi sanat dallarında Klasik estetikteki çözümlenin izlerine rastlanmakla birlikte, bunlar temel yapıyı değiştirmekten uzak motifler seviyesinde kalmış; bu değişimin yeni bir sanat anlayışını doğurması 19. asrın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Dönemin edebiyatı, mahallî/folklorik üslubun ön plana çıkmasının dışında önceki asrın bir devamı olarak gelişimini devam ettirmiştir*”(Horata:2004,443). Devrin genel gidişatı doğrultusunda bu mahfilin elemanlarının da yenilik düşüncesinde olduklarını; ancak düşündüklerini hemen gerçekleştirebilecek imkanı bulamadıklarını belirtmiştir.

“*Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmeye yüz tuttuğu bunalımlı dönemin insanı olan Nâbî'nin evine kapanarak pencere arkasından seyrettiği sarsıntılar, daha sonra Türk toplumunu dışa bakmaya zorlamıştır. Tanzimat'la Batı uygarlığının etkisine giren Türk edebiyatı önce Namık Kemal daha sonra da Tevfik Fikret'le ilk kez topluma dönük,*

toplumsal sorumluluk bilincine sahip modern insan tipinin yapısına temel harcını koy” [muştur](Mengi:2000,220).

Mine Mengi, haklı olarak Türk edebiyatında; modern insan tipinin ilk örneklerini Namık Kemal ve Tevfik Fikret’in getirdiğini söylemektedir. Ancak daha önce Nâbî’nin ortaya koyduğu Orta İnsan Tipi’nin yanı sıra bu tipin ve ötekilerin hepsinden farklı ya da hepsinin özelliklerini az çok taşıyan ve doğal bir tip olan Lider Tipinin ortaya çıktığı da görülmektedir. “*Değişen toplumsal ve siyasal şartlar insana bakışı da değiştirir ve gündeme eski/yeni insan anlayışı, tartışması gelir*”(Tekin:2001,73):

Sıdk-ı nefesin sırr-ı füyûzat-ı İlâhî
Vallâh bu ne lâf u ne güzâf u ne yalandır
(ŞG.K.28/30)

Çok sayıdaki sanatçı, bilim ve devlet adamını bir araya getirme başarısını gösteren Hoca Neşet, lider kişilik özelliğiyle karşımıza çıkmaktadır. O, şiirimizde işlenen tiplerden birisi değil, şiirimizde yönlendirici bir lider tip olarak yer almıştır.

Hoca Neşet’in etrafında bir araya gelenlerin sayısı oldukça fazla olmasına rağmen bu kişilerin ne liderleri ne de birbirleriyle ilgili kıskanma, çekememe vb. gibi hasımca davranışlar içinde olmuşlardır. “*Patrimonyal devlette her türlü nimet ve mertebe, yalnız ve yalnız hükümdardan kaynaklandığı için, buna erişmek isteyen namzetler arasında kıyasıya bir rekabet, hased, entrika ve yaltakçılık egemendi ve toplumun ahlakını yahut ahlaksızlığını oluştururdu.*”(İnalçık:2003,16) tespiti, uzunca bir süre büyük ölçüde etkili olurken Hoca Neşet’in izleyenleri arasında benzer bir durum söz konusu olmamıştır.

“...*Hoca Neşet, iyi bir şair veya edip olamamakla beraber iyi bir üstat olabilmiştir. Bu da büyük bir şereftir. Kalem erbabını çoğaltmağa çalıştığı için, Osmanlıların daima kendisinin minnettari olması lâzım gelir. Açıkgozlük sayılacak hususlardandır ki talebeleri arasında kendisinin edebî iktidarını hakkıyla takdir edenler, yani edebiyatça öyle fevkalade bir zat olmadığını bilenler bulunduğu halde kendini beğenmişlik tesiriyle aleyhinde söz söyleyen olmazdı. Bilakis, daima tam bir saygı ile övgüde bulunurlardı. Burasının dikkat çekici olması tabiidir. Çünkü mühim bir ahlak dersidir*”(Nâcî:1986,78):

Tanzîrde olduysa kusûrum n’ola Pertev
Ben kandayam ol kanda vü Neş’et kim u ben kim
(MP. G. 353/5)

Hoca Neşet, örnek ahlakıyla izleyenlerce taktir edilmiştir. Çünkü sürekli etrafındakilere gösterdiği güler yüz, iltifat ve lütuflarıyla onların gönlünü kazanmayı bilmiştir:

F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi 2007 17 (1)

Olmağın merkûz tab-ı pâki ahlâk-ı nebî
Cümleye eltâfı mebzûl idi her vakt u her ân
(MP.T.34/2)

Aynı maksatla bir araya gelen bu insanların sayısı zamanla o kadar artmıştır ki Gibb, eserinde: “*Profesör Naci'nin gülererek söylediğine göre öğrencilerinin sayısı o kadar artar ki pek çok medresenin gıpta ettiği bir yer haline gelir*”(Gibb:1999, 412) diyerek; burasının döneminin bir çekim merkezi olduğunu belirtmektedir. Bir araya gelen bu kadar insana özlerinde bulunan cevheri ortaya çıkarmalarında önder ve güvenilir birinin olması zorunludur. Bu kişinin ise aynı zamanda vizyon(öngörü) sahibi olması ve bu vizyon(öngörü)unu izleyenleriyle paylaşması gerekir. “*Bir vizyonun örgütsel yaşamda kuramsallaşması, emirlerle ya da baskıyla gerçekleşmez. Vizyon daha çok bir ikna sözleşmesidir; işgörenler ve örgüt tarafından doğru algılanan ve zamanlaması doğru olan, işgörenlerde coşku ve bağlılık oluşturan bir sözleşmedir*”(Çelik:2003;178).

Hoca Neşet, çevresindekilere Mevlana'nın Mesnevisi'ni okuyup şerh etmektedir. Bunu yapabilmek için iyi derecede Farsça ve Arapçanın yanında dinî, tarihî, edebî ve tasavvufî bilgiler de gerekmektedir. Bu alanda büyük ölçüdeki bilgi ve birikimini ortaya koyan Neşet, bulunduğu ortamın lideri olduğunu özel bilgisiyle pekiştirmiştir. Liderin güç kaynaklarından biri olan uzmanlık gücü; “*liderin sahip olduğu özel bilgi, uzmanlık, beceri ve tecrübeden doğar. Bu güç, grubun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak liderin sahip olduğu özel yetenek ve bilgilerdir*”(Özkan:2005,9):

Mesnevî-hân-ı zamân hâce-i ilm ü irfân
Yani kim Hazret-i Neş'et o peyâm-ber-âyîn
(MP.Teb. 4/7)

Hoca Neşet, Mevlana sevgisi ve Mesnevi bilgisiyle “*İstanbul'un Aksaray semtinde bulunan Molla Gurânî mahallesindeki ikamethanesi sadece şehrin edebiyat erbabının uğrak yeri olmakla kalmaz aynı zamanda İranlı ve Frenk ziyaretçilerle de dolup taşar*”(Gibb:1999, 412):

Cenâb-ı Neş'etün dergâhı Pertev hüsn-i hulkundan
Zihâm-ı fart-ı züvvâr ile beytu'llâhdan kalmaz
(MP.G.201/8)

Nice yüz sürmeyim bâb-ı cenâb-ı Neş'ete her dem
Bu nâm-ı İzzeti ol dergeh-i vâlâda buldum ben
(Bİ. G. 139/13)

İstanbul'da kazandığı şöhretini sadece İran ve Frenk'ten gelenler değil, aynı zamanda Türk Dünyası'ndan gelenler de bilmektedirler. Hoca Neşet'in evine sadece

İstanbul'dan değil, devletin her yerinden gelenler olmakla birlikte Özbekistan, İran ve Turan'dan gelenler de bulunmaktadır(Genç:1996,52). Hatta Hindistan, kutsal topraklar ve diğer İslam ülkelerinden de gelenlerin olması, sahip olduğu şöhretin yaygınlığını açıkça göstermektedir:

Hep halka-be-gûş-ı güher-i nutkudur âlem
Hey bu aceb debdebe vü şöhret ü şândır
(ŞG.K.28/22)

Hind ü Sind ü Mekke vü Bathâ Necârâdan gelen
Zâirâna dergeh-i pâkî idi dâru'l-emân
(MP.T.34/6)

Bu kadar yaygın bir şöhrete sahip olan Neşet, hiç şüphesiz bunu liderliğine borçludur. Çünkü ortada ancak bir liderin özellikleriyle izah edilebilecek bir durum söz konusudur. *“İki veya daha fazla kişinin amaçlarını gerçekleştirmek için, birbiriyle etkileşimde bulunarak, güçlerini, zamanlarını, maddî kaynaklarını ve çabalarını uyumlu bir şekilde bir araya getirerek oluşturdukları grupsal bir toplulukta lider, liderlik ve izleyicilik olgusundan söz edilmesinin zorunluluk olduğu belirtilebilir”*(Özkan: 2005,3). Çünkü kaynaklar; lideri: “Önder, şef; Bir partinin veya bir kuruluşun en üst düzeyde yönetimiyle görevli kimse ve bir yarışmada başta bulunan takım ya da yarışmacı” olarak tanıtmaktadır.

Hoca Neşet, bu etkinlikleri sürdürürken; imkanları olmakla birlikte devlette görevli ne üst düzey bir bürokrat ne de devlet görevini sürdüren maaşlı bir memurdur. Dolayısıyla edebiyatımızda çok sık işlenen bürokrat ve memur tiplerinden birisi değildir. O'nu edebiyatımızda özellikle de şiirimizde işlenmiş klasik tiplerden biri gibi görmek mümkün değildir. O, edebiyatımıza yön verenlerden birisi olması dolayısıyla, şiirlerde yer almış lider tipi örneği olarak değerlendirilebilir ancak. Unutulmamalıdır ki edebiyatımıza yön vermiş, gelişmesine katkıda bulunmuş olanlar, manzum ve mensur türlerde işlenmiş, yer bulmuşlardır.

Osmanlı devletinin gerilemeye başlamasından sonra çeşitli devlet kurum ve kuruluşlarında görev alanların hepsi olmamakla birlikte, çoğunun edebî türlerde olumsuz tipler olarak işlendiği görülmektedir. Bu gerçek, Osmanlının gerilemeye başlaması ve çöküşüne kadarki süreçte rolü olan bürokrat ve memurlardır. Bürokrat, kavramından kast edilen; sadrazam, başbakan, nazır, şeyhülislam, ayan azası, mebus, general, vali, belediye başkanı, müsteşar gibi yönetimin üst basamaklarında görev alan ve yöneticilik vasfı ön planda olan kimselerdir.

Bu olumsuz tiplerin işlendiği edebî türler, daha çok düz yazıyla ortaya

konulanlardır. Roman, hikaye ve tiyatro, bu olumsuz tiplerin özelliklerini vermeye en müsait türlerdir. Söz konusu olumsuzluklar: “*korkaklık, dalkavukluk, beceriksizlik, kıskançlık, sorumsuzluk, kırtasiyecilik, cahillik, idare-i maslahatçılık, palavracılık, rüşvetçilik, kendini beğenmişlik, halka tepeden bakma, sorumluluk yüklenmekten kaçınma vs*”(Çetişli:2006,14)'dir. Sayılanların hiçbirisi lider tip özelliklerini taşıyan Neşet'te bulunmamaktadır. Onun Osmanlı-Rus savaşına seve seve katılması korkak olmadığını; Devlet büyüklerine kasideler yazmayıp aynı zamanda bunu izleyenlerine de tavsiye etmesi dalkavukluk etmediğini, nereden geldiğine, hangi dine mensup olduğuna bakmaksızın ve kim olduğunu önemsemeden ihtiyacı olan herkesin yardımına koşması, beceriksiz, sorumsuz ve kıskanç olmadığını; Bunları yaparken de devlette görev almadığı için kırtasiyecilik, idare-i maslahatçılık, sorumluluk yüklenmekten kaçınma ve körü körüne kendini beğenmiş birisi olmadığını, rahatlıkla söyleyebiliriz. Bilgisi ise kendisine gelenlerin nitelikleriyle anlaşılmalıdır:

Hazret-i Neş'etüñ Allâh içündür bilürüm
Âciz ü bî-kes ü bî-çâreye dem-sâzlığı
(MP.G. 543/7)

Hazret-i Hak ber-devâm itsün Cenâb-ı Neş'eti
Âcizân u bî-kesân hakkında hayr-endîşdür
(MP.G.89/7)

Şiir, her dönem geniş kitlelere ulaşabilmiş, aynı zamanda bu kitlelerden gelen her türlü tepkiyle zenginleşmiş ve zenginliğini günümüze kadar sürdürebilmiş bundan böyle de sürdüreceğine şüphe olmayan bir sanat dalı olmayı başarmıştır. Çoğu şair, şiirinde işlediği konuya uygun olarak bir kahraman/tip yaratarak o kahramanın yapabileceklerini hayal edip söyleyebileceği her şeyi böylece söylemeye çalışır. Oysa bir liderin işlendiği şiirde kahraman/tip kesinlikle gerçek hayatta bir karşılığı bulunan ve hemen hemen herkes tarafından tanınan birisi olur. Dolayısıyla şair/yazar o kahraman/tipin özelliklerine uygun davranır. Yani etken olmaktan çok edilgen olur. Tarih boyunca edebiyatta yer almış bütün etken kişiler hep bilinen tanınan döneminin lideri olan kişiler olmuştur.

Hoca Neşet, liderin etki ya da güç kaynaklarından biri olan yasa ve güç sahibi değildir. Çünkü grubunun başına atamayla veya resmi niteliği olan bir kurumun başına getirilmemiştir. Ancak Hoca Neşet, liderin etki ya da güç kaynaklarından biri olan ödül gücüne sahiptir. Bu ödül, devlet veya başka bir kurum ve kuruluş tarafından değil, bizzat kendisi tarafından verildiği için maddi ve sürekli getiri biçiminde olmayan bir ödüldür ki buna sahip olmak isteyenler için çok daha anlamlı olarak değerlendirilmiştir. “*Yasal, zorlayıcı ve ödül gücü; örgütsel gücü oluştururken uzmanlık ve karizma gücü kişisel gücü*

oluşturmaktadır”(Özkan:2005,9).

Hoca Neşet, Farsça beyitler yazıp izleyenlerini bu beyitlerdeki gizli anlamı bulmalarını, bulacak olanlara bizzat giydiği kürkü hediye edeceğini söz vererek, onları güdülemeyle yönlendirmiştir. Ancak vaat ettiği hediyenin maddi olmaktan çok manevi bir kazanç olacağı gayet açıktır. Buna rağmen bu davranışları son derece ilgi topladığı bilinmektedir.

“...yegâne-i devrân ve üstâd-ı suhanverân-ı cihân ve bâbâ-yı ebnâ-yı şî'r-gûyân-ı zamân ve hâce-i erbâb-ı dâniş ü irfân veliyyü'n-nimet Üstâd-ı bülehd-himmetüm El-hâc Neş'et Süleymân Efendi Efendimiz Hazretlerinin nutk-ı kerâmet eserleri olan beyt:

“Acibest Hüsrev ü Şîrîn hüner

Bîn ki gül-gûneş benefşic gûn şöd”

Beyt-i şerîflerüne...kasdiyle işbu beytümde murâd itdigüm manâyı her kim şerh u hall ider ise dûşma pûşide olan kürkümi ilbâs iderüm...”(MP.Şerh-i Yek-Beyt-i Süleyman Neşet).

Liderin güç kaynaklarından biri olan uzmanlık gücü “liderin sahip olduğu özel bilgi, uzmanlık, beceri ve tecrübeden doğar. Bu güç, grubun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak liderin sahip olduğu özel yetenek ve bilgilerdir” (Özkan:2005,9). Hoca Neşet, bulunduğu ortamdakileri gerek özel alan bilgisiyle ve gerekse dönemin sosyal, siyasî, ekonomik ve askerî olaylarına yaklaşımı ve getirdiği yorumlarıyla da etkilemiştir. Benzeşim ya da karizmatik güç “liderin izleyenler üzerinde sahip olduğu güçlü etkiye dayanır. Bu güç kaynağı doğrudan liderin kişiliğiyle ilgilidir”(Özkan:2005, 9). Hoca Neşet, izleyenlerini tabiata ve bütünüyle eşyaya bakışlarını etkilemiştir. Bu yönüyle onda süperliderlik özelliğini de tespit ve teslim etmek gerekir.

Dârı feyz-â-feyz idi tullâba devlet-hânesi

Buldı istidâdı rütbe her biri bir kadr u şân

(MP.T.34/7)

“Süperlider, güce ve keskin bir akla sahiptir ve izleyicilerin yeteneklerini geliştirmeleri için uygun ortam hazırlar. Bu liderlik bakış açısının odak noktasını, izleyenlerin kendi kendilerinin lideri olması oluşturur. Güç, lider ve izleyiciler tarafından eşit olarak paylaşılır. Liderin görevi, iş görenlerin işteki yeteneklerini geliştirmelerine yardım etmek ve özellikle örgütte çalışan herkesi kendi kendine liderlik yapabilecek bir olgunluk düzeyine çıkarmaktır. Lider ve izleyiciler, akıl ve eğilimleri birlikte kullanmaya çalışmaktadır. Böylece süperliderlik ve eğilimleri birlikte kullanmaya çalışmaktadır. Böylece süperliderlik davranışıyla izleyiciler örgütle özdeşleşmekte ve işine sahip çıkmaktadır(Çelik: 2003,80):

Seyr idemezdin âlem-i irfânı İzzetâ
Ger tûtîyâ-yı hâk-i der-i Neş'et olmasa

(Bİ. G. 161/8)

Pek çok alanda olduğu gibi liderlikte de çok boyutluluk söz konusudur. Lider, izleyenlerine yeni ufuklar açıp onların gelecekle ilgili vizyon(öngörü)da bulunmalarını sağlar. “Vizyon, karar verme sürecine katılma, iletişim kurma, yenileşme ve eylem için model oluşturmada yöneticinin kalbidir”(Çelik,2003:173). “Çünkü vizyon, liderlik davranışının oluşumuna etkide bulunan temel öğeler setiyle yakından ilişkilidir. Liderlik davranışının kaynağı açısından vizyon temel bir dinamiktir”(Çelik:2003,175). Hoca Neşet, her izleyenine böylesi bir öngörü kazandırmada büyük ölçüde etkili olmuş, izleyenleri de başarı elde etmiştir:

Kimi şâir kimi münşî kimi sâhib-hâl olup
Kalmadı bî-behre kalmış dergehinde bendegân

(MP.T.34/8)

Hoca Neşet, etrafındakilerce özenle izlenmiş bir liderdir. Kendisine yönelik kullanılan sıfatların daha çok yönetici, yönlendirici ve liderlik vasfı ön planda gelenler için kullanılanlara benzemesi dikkat çekicidir. Onun için özellikle: “hoca, hazret, üstad, cenâb, arif, sahib-hâl, sahib-reşad, keramet-penâh, peyâm-ber-hûy, peyâm-ber-âyîn, veliyyu’llâh, kerâmetlü, inâyettü, kutb-ı aktâb, sultân-ı arifân, dil-âgâh ...” vb. gibi sıfatlar seçilmiştir:

Ey kıble-i ehl-i hüner ey ârif-i bi’llâh
Hâk-i derin erbâb-ı dile cây-ı emândır

(ŞG.K.28/27)

“... Hâce-i usûl-i fenn-i şerî’at u tarîkat mü’ellif-i metn-i hakikat ü ma’rifet müfessir-i âyât-ı insâniyyet ma’nâ-yı terâkîb-i hakkâniyyet hulâsa-i feyz-i Rabbânî heykelü’n-nûr-ı eltâf-ı Samedânî halefü’s-sıdk-ı silsile-i hâcegân El-hâc Neş’et Süleymân edâma’llâhu zıll-ı irşâdihi ve ihsânihi âlâ müfâriknâ mâ-dâmetü’l-’ezmân efendimiz hazretlerinin bahr-ı muhît-i terbiyyetine... ol rûşenger-i hakikate teslîm ve hıdmet ü ubûdiyyet-i hazret-i üstâd-ı cümle-i mühimmâtlarına takdîm itmeleriyle kesb-i derece-i kemâl ve rütbe-i nihâyeti ikmâl eyledüklerinde...”(Bİ.Dibace:satır:31-40).

Hoca Neşet, döneminin öne çıkmayı başarmış, belli bir kitleyi peşinden sürükleyebilmiş, çok geniş bir coğrafyada adından söz ettirmiş ve bütün yaptıklarıyla tarihe geçmeyi başarmış biri olarak liderlik özelliğini hak etmiştir. “Liderlikle ilgili olarak yapılan tanımlamalar, liderliğin farklı yönlerini ele almıştır. Liderlik bazen bir kişilik özelliği bazen belli bir makamın niteliği, bazen de bir davranış türü olarak kullanılmıştır.

Bütün bu tanımlar, liderliği bir etkileme gücü olarak kabul etmiştir” (Çelik:2003,1).

Sonuç olarak, şunu söyleyebiliriz; edebiyatımızda işlenen pek çok tip ve karakter vardır. Bu tip ve karakterler, çoğunlukla şair/yazarlar tarafından ortaya çıkarılmıştır. Yani bunların çoğu hayal ürünüdür. Özellikle şiirimizde işlenen klasik tipler çoğunlukla edilgen tiplerdir. Oysa şiirimize yön vermiş olan etken tipler de vardır. Bunlar, sanatçıları etkileyerek yönlendirmiş, böylece onların sanat eserlerinde özellikle de şiirlerinde yer almışlardır. Şiirimizi, edebiyatımızı hatta bütünüyle sanatımızı yönlendiren/etkileyen gelişme ve değişmesine katkıda bulunan gerçek kişiler bunlardır. Bunlar, çeşitli çalışmalarla ortaya konulmaya çalışılmıştır ki birisi de Hoca Neşet'tir. Ancak edebiyatımızda özellikle de şiirimizde işlenen tiplerden biri olan lider tipine pek yer verilmemiştir. Hoca Neşet, lider tipinin özelliklerine sahiptir.

Bu çalışmamızda; 18. yüzyılda yaşamış, edebiyatımızın önemli temsilcilerinden olan Süleyman (Hoca) Neşet'in liderlik rollerini gerçekleştirerek bir dönem edebiyatımızı özellikle de şiirimizi nasıl etkilediği/yönlendirdiğini; Dolayısıyla, değişme ve gelişmesine nasıl katkıda bulunduğuna değindik. Kendisinin lideri olduğu mahfilin elemanlarının/izleyenlerinin eserlerinden de yola çıkarak ulaştığımız sonuç; Hoca Neşet'in döneminde belli bir çevreye sahip olduğu ve bu çevredekileri liderlik özelliğiyle etkilediği/yönlendirdiğidir. Döneminin önemli bir bilim ve sanat adamı olmasıyla birlikte en önemli yanının liderliği olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü Hoca Neşet, lider tipiyle edebiyatımızda özellikle de şiirimizde dikkat çekmiş biridir. Hem şairlik hem de liderlik özelliğiyle yaşadığı dönemde edebiyatımıza katkıda bulunmuştur.

KAYNAKLAR

- Çelik, Vehbi, *Eğitimsel Liderlik*, Pegem A Yay., Ankara, 2003
- Çetişli, İsmail, “Esendal’ın Hikâyelerinde Memur-Bürokrat Tipi”, *Bizim Külliye D.*, S. 27, s. 13-19. Elazığ, 2006.
- Genç, İlhan, *Hoca Neşet Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, İzmir, 1996.
- Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi I,II,III,IV,V*, (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), Akçay Yay., Ankara, 1999.
- Horata, Osman, “Cem Şairleri: Bir Kader Birliğinin Anatomisi”, *Bilig D.*, S.15/Güz, s.91-108, Ankara, 2000.
- Horata, Osman, *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*, C. 5. AKM Yay., Ankara, 2004.
- İnalçık, Halil, *Şâir ve Patron*, Doğu-Batı Yay., İstanbul, 2003.
- İpekten, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, MEB Yay., İstanbul, 1996.
- İsen, Mustafa, “Cem Şairleri”, *Ötelerden Bir Ses-Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.
- Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri*, İstanbul, 1991.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yay., Ankara, 1970.
- Mengi, Mine, “Eski Edebiyatımızdaki Bazı İnsan Tipleri -Alp Tipi”, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.
- Muallim Nâci, *Osmanlı Şairleri*, (Hzl. Cemal Kurnaz), KTB Yay., Ankara, 1986.
- Muvakkizade Mehmed Pertev, Şerh-i Yek Beyt-i Hazret-i Üstâd, Süleymaniye K. Hazine No: 854, Hazine No: 933. İstanbul.
- Oğraş, Rıza, *Hoca Neş’et Divanı, İnceleme ve Tenkidli Metin*, (basılmamış yüksek lisans tezi) İÜ. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 1991.
- Ortaylı, İlber “Osmanlı İmparatorluğu’nun Değişimi İçinde Divan Şiiri”, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, (Hzl. Mehmet Kalpaklı), YKY Yay., İstanbul, 1999.
- Özkan, Ayhan, *Vizyoner Liderlik*, (basılmamış doktora semineri), F.Ü. Sos. Bil. Ens., Elazığ, 2005.
- Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, FFK Yay., İstanbul, 1986.
- Şen, Fatma Meliha, *Beylikçi İzzet Bey Divanı*, İÜ. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 1995.
- Şeyh Gâlib Dîvânı*, (Hzl. Muhsin Kalkışım), Akçağ Yay. Ankara, 1994.
- Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı-1 Romanın Unsurları*, Ötüken Yay., İstanbul, 2001.
- Ulucan, Mehmet, *Muvakkizade Mehmed Pertev Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı’nın Tenkitli Metni ve Tahlili*, (basılmamış doktora tezi), FÜ. Sos. Bil. Ens., Elazığ, 2005.
- Yıldırım, Ali, 16. Yüzyılda Büyük Bir Devlet Adamı ve Edebiyat Hamisi Defterdar İskender Çelebi, FÜ. Sos. Bil. Ens. D., C.10,S.1, s.217-232 Elazığ, 2000.